

ahogy tetszik – ars poetica

Ars poetica

Naponta nyolc-tíz óras áramszünetek voltak, a távfűtés nem működött. Az emberek vaskályhákat cipeltek fel a lakásokba. Kezdetben szénrel tüzeltek. Több helyen lyukat fúrtak a falon, s a kályhacsövet az erkélyekre vezették ki. A városlakók innen tudták, hogy melegszenek abban a lakásban, amelyiknek az erkélyéről füstfelhő gomolyog.

Idővel elfogyott a szén. Egyre többen szereztek vaskályhát, a hangulat mindinkább rosszabbodott. Okkal, hiszen a tejért és a kenyérért is sorba kellett állni, a legtöbb polgárnak viszont már csak erre futotta. Az üzletek előtt kigyózó sorokban várakozó emberek egymás torkának estek, a szóváltások verekedésekké fajultak. A szomszédok meggyűltek egymást, régi barátságok bomlottak fel.

A szénhiány miatt a városi parkra került sor. Arra a parkra, amelyiknek a csodájára jártak az idegenek, hogy megbámulják az értékes, ritkaságszámba menő liliomfákat, páfrányfenyőket, bokrétafákat. És a párját ritkító virággyasokat, amelyeket azok az angol kertészek terveztek, akik évente többször is megjelentek, hogy gondját viseljék a vidék csodájának.

A parkban csattogtak a fejszék, az emberek cipelték haza a farönköket, s akinek nem volt kályhája, a szomszédban melegedett. Mozgalmas lett az élet. A városlakók önfeláldozóan szállították haza a tűzifát. Újra összelelegezték a szomszédok és a jó barátok.

Aztán valamelyest helyreállt a rend. Rendeződött az áramszolgáltatás, a távfűtő műveket üzembe helyezték. A városlakók az öklüket rázva üvöltözték: Mit tettek velünk a barbárok! Soha nem látott összetartás uralkodott el a városon. Az írók egymással versengve idézték meg a park emlékét. Ki a megsemmisített egzotikus virággyasokat, ki pedig a ritkaságszámba menő kipusztított fákat idézte fel nagy akribiával. Az ősrégi díszfáinknak, a páfrányfenyőknek sem kegyelmeztek, de mi megmentjük őket, mert a művészet örök, mondogatták. Az esztéták legnagyobb elismerését azonban azok az írásművek nyerték el, melyek szerzőit a parkra boruló égbolt ihlette meg. Lelepleztük a barbárokat, szögezték le tárgyilagosan. Az irodalomkritikusok pedig az örök emberi kérdéseket szavakba öntő parkirodalomról értekeztek. A városatyák konszenzussal döntöttek: felújítják a parkot. Megígérték, hogy pontosan ugyanolyan lesz, mint az elpusztított. Villámgyorsan terjedt a hír, jönnek az angol kertészek, akik majd eltüntetik a kopárságot.

Egyedül kószáltam a letarolt földön, tekintetem a kopár talajra vettem. Fülemben csengett a fejszék csattogása, a fatörzsek recsegése. Láttam a tűzifát cipelő emberek önfeláldozó mosolyát. Az erkélyek füstfelhője tétován gomolygott a levegőben és eltakarta a csillagoktól roskadozó eget. Vagy csupán képzeldőm? Nem veszek tudomást a fákról, a virágokról és az égboltról, csak a kopár talajról, amelybe néhány pontos és szikár mondatot vések. Addig, amíg nem késő. Amíg nem hagy cserben a képzeletem. Egybegyűjtöm a sívár szavakat a kopár földön. Aztán jöhetnek az önfeláldozó, széplelkű barbárok, hogy megszépítsék a világot.

[A szerző írása az *Ahogy tetszik*nek.]

Folytatódó sorozatunkban a kortárs magyar irodalom jelentős és szerethető személyiségeit mutatjuk be. Nem igazodva semmiféle hivatalosnak hitt rangsorhoz, hanem „ahogy tetszik” nekünk.

A felelőségek megszállottja

„Nem vagyunk felelősök azért, hogy egy labdarúgó egyetlen aláírása mellett egy bányász egész élete munkája majdnem csekélység, nem vagyunk felelősök a munkanélküliekért, az igazságtalanságokért, a gomba módra szaporodó koldusokért, a Ranković-esetért. De az ember végső fokozatáért is felel, amit nem tett meg.” 1969-ben, Az Édentől balra című tanulmányában írta ezt Végel László. Én pedig Felelőség és konszolidáció című esszémben válaszképp idéztem ezt a kitétel, kurvizáltam utolsó mondatát, majd ezt a kommentárt fűztem hozzá: „Végel szerint a konszolidáció elveszi tőlünk ép erkölcsi érzékünket: a felelőségerzetet, mert mindent szükségszerűnek tüntet fel. Ehhez legfőbb eszköze a tények úgynevezett kényszerítő, objektív ereje. A tények a status quo rendőrei.” Végel akkor a pártállam tényeire gondolt. De gondolhatunk a piacgazdaság tényeire is. Az akármilyen konszolidáció szükségszerűnek tünteti fel mindazt, ami van. A Ranković-esetet éppúgy, mint a Milosević-esetet. A Tito- és Kádár-korabeli igazságtalanságokat éppúgy, mint a maiakat. Aki az akármilyen konszolidáció áldásait elfogadja, annak felelősnek kell éreznie magát az átkaiért. De aki nem fogadja el őket, annak is tudnia kell, hogy valamilyen konszolidáció nélkül tartósan nem lehet élni, felelőségét tehát nem szüntetheti meg, legfeljebb áthelyezheti egy jövőbeli állapotba, miközben a jelen súlyai is nyomasztják.

Végel László művének vezérlő motívuma megoldhatatlan dilemma körül forog: miként élhetünk értelmesen, sőt harmonikusan e súlyok nyomása alatt. Első regényének, az 1967-ben írott Egy makró emlékiratainak fiatal hősei ráébrednek arra,

hogy a partizánpapák hatalma örökre véget vetett a forradalomnak. Ők tehát szüleik nyomdokába lépve csak a már megdermedt hazugságba nőhetnek bele. Ezért kiugranak a sorból, szerelmeket és helyszíneket csereberélnek, eljutnak a bűnözés határvidékéig, a korai öregedés rettentő valamennyiüket, ketten a letehetségesebbek közül meg is halnak. Nem akarnak felelőséget vállalni azért, amit szüleik generációja művel, de menekülés közben kincseiket elhagyogatva konformizálódnak, és a kiürülés felelősége alól nem bújhatnak ki. Vagy: Judit – Végel darabjában – megölheti a zsarnok Holofereszt, de a romlás folyamata nem fordítható vissza. A romlás: közös mű, közös felelőség. Nem szorítkozik az egyén konkrét tetteire.

A pártállam összeomlása után Végel László ott maradt a jugoszláv pokolban, a Vajdaságban, végvári őrszemként. Dramaturg barátja Amszterdamból hívta magához. „Azt választottam neki, hogy pusztán dachból maradok abban a balkáni zűrzavarban; ha túléltem, akkor én leszek az utolsó kellemetlen tanú.” És csakugyan indulatait többnyire visszafogva, a megfigyelő könyörtelenségével küldte tudósításait például arról, hogy miként züllik le kedvelt városa, az egykor soknemzetiségű, sokkultúrájú Újvidék a harcias szerb Belgrád előszobájává. Pontos látélelet készített arról, hogy miként vágják ki városa kötőszöveit, a negyvenes évek elején a zsidókat, a kilencvenes évek elejétől kezdve a magyarokat, és a többi közép-kelet-európai kisebbséget. „Valami megbukott, de nem született semmi új. A városban burjánznak a zűrzavros eszmék, a nélkülözhetetlenek viszont háttérbe szorulnak.” Mit tehet tehát? Végel

e kérdésre csak ezt hajtogatja: „Mozdulatlan őrszemként – maradok.” Miért marad? E kérdésre én is csak ismétélgethetem magam: mert oda köti felelőségerzetét. Nem hízeleg magának azzal, hogy hűsége megakasztja a baljós irányú fejlődést. Mit akar akkor? „Cselekvően jelen lenni – a cselekvés iránti mély bizalmatlanság tudatával.” Becsvágyó program ez. Muszáj Herkules program világméretű pátoszok nélkül. És amikor a nyomás már alig elviselhető, felbukkan a pátosz is: „Újvidéken újvidékinek lenni sziszifuszi hitvallás lett.” Miért sziszifuszi? Mert a rendszerváltozás után „az igazi posztoszocialista páriák a nemzeti kisebbségek lettek.” Figyelem: olyan író ír így, aki helyeslően idézi Bibótól: „Ha a nemzet ügye fontosabbá válik a demokrácia ügyénél, akkor megnyílik az út a fasizmus felé.”

„Nem múlt el egy nap sem, hogy ne írjak le legalább egy mondatot” – vallja Végel László. És ez legalább 40 éve megy így. Hogyan foglalhatnám össze kurtán hatalmas életművét? Az Édentől balra startolt, és mindmáig itt dekkol. Innen fogalmazta meg 1998-ban írott satirikus regényében a közép-kelet-európai rendszerváltozások erkölcsi summázatát: a nagy közép-kelet-európai lakoma, a változás örömmünnepe bevonul életünkbe, mint valami pikareszk regénybe, és a zabálás és éljenzen önkívületében hazugsággal tapétáz be múltat és jövőt. A szavak bűnbakká válnak, és visszavonják magukat, és ettől kezdve minden megtehető, mert semmi sem mondható ki. Csak annak örülhetünk, hogy ezt mégis kimondja valaki: a felelőségek megszállottja, egy kellemetlen megfigyelő.

Eörsi István

Életút

1941. február 1-jén született Szenttamáson (Srbobran). Az elemi iskolát Szenttamáson, a gimnáziumot Újvidéken fejezte be. Az újvidéki Magyar Tanszék és a belgrádi Filozófiai Tanszék hallgatója volt.

Dolgozott az újvidéki Ifjúság című hetilapnál, főszerkesztője volt az Ifjúsági Tribünnek, és szerkesztője Magyar Szó Kilátó című kulturális mellékletének. 1980-tól az Újvidéki Televízió dramaturgja, majd kényszer szabadságoltatása után, a Soros Alapítvány irodavezetője.

1985–89 között a Szerb PEN elnökségi tagja. 1965–67 és 1968–1971 között az Új Symposion, 1968–1971 között az újvidéki Polja, 1987–1989 között pedig a zágrábi Prolog szerkesztőbizottsági tagja. Írásai angol, szerb, szlovén, német, holland és albán fordításban jelentek meg.

Magyar nyelven megjelent kötetei:

Egy makró emlékiratai, regény, Forum, Újvidék, 1969. **A szenvedélyek tanfolyama**, regény, Forum, Újvidék, 1969.

Szitkozódunk, de szemünkből könnyek hullanak, elbeszélések, Forum, Újvidék, 1969. **A vers kihívása**, esszé a jugoszláviai magyar költőkről, Forum, Újvidék, 1975.

Áttünetések, regény, Forum, Újvidék, 1984. **Ábrahám kése**, színházi esszé, Forum, Újvidék, 1988. **Judit**, drámák, Forum, Újvidék, 1989. **Újvidéki trilógia** (Egy makró emlékiratai – Áttünetések – Eckhart gyűjtje), regények, Jelenkor Irodalmi és Művészeti Könyvkiadó, Pécs-Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993. **Lemondás és megmaradás**, Esszé, Cserépfalvi, Budapest, 1992. **Wittgenstein szövegszéke**, Esszénapló, 1991–1992, T-Twins, Budapest, 1995.

A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareshk Regénybe, Beszély a pikareszk regényről, Forum, Újvidék, 1998.

Peremvidéki élet, esszé, Forum, Újvidék, 2000. **Exterritórium**, esszéregény, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. **Időírás, időközben**, (naplójegyzetek 2000–2002), Noran, Budapest–Családi Kör, Újvidék, 2003. **Hontalan esszék**, esszé, Jelenkor, Pécs, 2003.

A kisebbségi író mindig köztes állapotban él, s elbeszélése nagy képzelésen alapul. Nyelve idegen egy történetben, ám a történet mégis az övé – vallja Végel László szerbiai magyar író

fotók: Kovács Katalin

Félre kell hogy értsenek, hogy megértsenek

Első könyve az Egy makró emlékiratai. A makró Magyarországon nem azt jelenti, helyesebben azt nem jelenti, mint Szabadkán, Újvidéken. A nyelvhasználat különbsége hogyan hat az íróra?

Márait idézhetem, hogy az anyanyelvem a hazám. S ez így szépen hangzik, de Márai munkássága is bizonyítja, hogy mennyi ellentmondás rejtezik e hitvallás mögött. Mert ehhez hozzá kell tennem, hogy más elbeszélésben, történetben élek. A történet és a nyelv külön-külön életet él, úgy is mondhatnám, hogy e kettő feszültsége formateremtő erővé válik. Még azt is megkockáztatnám, hogy ez egy nagyon modern egzisztenciális állapot és diskurzushelyzet, annak minden átkával és áldásával. A kisebbségi író mindig köztes állapotban él, s elbeszélése nagy képzelésen alapul. Nyelve idegen egy történetben, ám a történet mégis az övé. S ez nem pusztán nyelvészeti kérdés, hanem formateremtő erő. Nemcsak azt eredményezi, hogy másról ír, hanem azt is, hogy másként.

Kisebbségi magyarként a sehova vagy éppenséggel a sok helyre tartozás élményét éli meg?

Remélem, hogy pár évtized múlva a sok helyre tartozás élménye természetes állapot lesz. A zárt világok falai leomlanak, az új nemzedékek egyszer majd boldogan fogják átélni a többféle haza élményét, mert megváltozik a területiség elvének filozófiája. Jelenleg azonban ez sérülékeny, ellentmondásos állapot, amelyből sokszor a senkiföldjére vezet az út. De inkább ezt az utat járom, és nem színlelem azt, hogy ez az ellentmondás nem létezik. Inkább saját megkonstruált szellemi világommal próbálom a sok

helyre tartozás létélményét elővarázsolni, feltárni megsokszorozódó énjeim zűrzavarát az anyanyelv rejtélyes határain belül.

Részese a magyar irodalomnak, de a szerb kulturális életnek is. Óriási a különbség a kettő között, vagy ez csak a látszat?

Különböző helyzetekben mérlegelhetem a hasonlóságokat és a különbségeket. Könyveimet rendre lefordították, kiadták, az olvasók is vásárolták. Vannak könyveim, amelyek két kiadást is megértek. Jelen vagyok mind a magyarországi, mind a szerbiai folyóiratokban, a médiában. Nagyon érdekes, hogy más domborítanak ki a szerb, és más a magyar kritikusok, szemük másra élesedett ki. Közben követni tudom logikájukat is. A különbségek tehát nyilvánvalóak. A hatvanas-hetvenes években a néhai Jugoszlávia szellemi élete magyarországi szövegből vonzó volt, ne mondjam, „szocialista paradicsom” volt, amiből a kilencvenes években „balkáni pokol” lett. Szerbiai nézőpontból a hatvanas-hetvenes években Magyarország unalmas gulyáskommunista ország volt, mára viszont rendszerváltó mintország lett. Azt kell mondanom, hogy a belgrádi értelmiségiek körében a nyolcvanas évek magyar demokratikus ellenzéke nagy elismerést élvez. Meglepően jól ismerik szereplőit. A minap voltam egy belgrádi vitafórumon, amelyen újra felvetődött, hogy Szerbia pótolhatatlan vesztesége, hogy nem volt ilyen népes európai gondolkodású szellemi és irodalmi eliteje. Összességében Magyarországnak jelenleg nagy az ázsioja Szerbiában, még azok között a nacionalista beállítottságú értelmiségiek között is, akik például a szerbiai magyar kisebbséget nem igazán szívelik. Kétségtelen, hogy az újvidéki dol-

gozszobából én is sokszor szebbnek látom, mint amilyen, még akkor is, amikor elégedetlenkedem vagy morgolódok. Mindenesetre másképp látom, mintha ott élnék. Sokszor ez a perspektíva megkettőzősével jár. A magyarországi távlat ugyanakkor segít a szerbiai állapotok megítélésében, értelmezésében, tehát ebben is egy új nézőpontra teszek szert. Egyszóval nagyon furcsa kaleidoszkóp birtokosa vagyok, amelynek segítségével sokszor lehetetlen kombinációkkal találok magamat szemben. De a történetek mély rétegeiben mindig meghúzódtak valamiféle hasonlóságok. Tehát a két világ átjárható, a határok átlépése kalandos ugyan, de ugyanakkor termékeny. Az volt és – az is maradt. Csakhogy gyakran az volt az érzésem, hogy eközben furcsa, sokszor érthetetlen, gyakran teljesen felesleges terhet cipelek magammal. Ezek a terhek azonban idővel egy alkotó félreértés folytán új jelentésekké alakulnak át. Félre kell hogy értsenek, hogy megértsenek. Magyarországon is, Szerbiában is.

Sokféle dolgot ír, sokféle írói-újságírói szerepben megnyilvánul. Előfordul-e, hogy egy újságcikként is lejegyzett élményből később akár regény születhet?

Valóban több műfajú vagyok, bár nem tudom, hogy ez erény vagy hátrány. Egy biztos, hogy valamiféle szellemi kíváncsiság és nyugtalanság következménye. Meg aztán a különféle tapasztalatokat csakis különböző műfajokban tudom kifejezni. Sokszor az egyik műfaj a másik előőrse. Gyakran előfordul velem, hogy a regényt esszé előzik meg. Dráma lesz abból, ami semmiképpen sem kerülhet be a regénybe, sokszor egészen más végkicsengéssel. Így voltam a Parainé-

zis című regényemmel és a Judit című drámámmal. Mindkettőben a bibliai Judit motívumát értelmeztem, de a világképek különbözőek. Vitatkoznak egymással. A műfaj nagy diktátor. Az elmúlt pár évben szívesen írtam rövid novellákat, miközben rádöbentem, hogy néhány közülük egy drámai szerkezet részét képezheti, egészen más jelentéssel. Műfajilag átírni egy szöveget számomra azt jelenti, hogy egy másik, új világba költözök át. A tárcák pedig noteszlapokra emlékeztetnek, nagy, rendezetlen, leltár nélküli raktárra, a teljes zűrzavarra. A napló meg olyan, mint egy szellemi vizsgatétel, amely szigetyszerű létemmel van kapcsolatban. Igaza volt Márainak, a hazátlannak: a napló a hazátlanság műfaja.

Egyáltalában Végel, a sépíró mindennapi penzumot ró magára, és folyamatosan alkot, vagy az „ihletet” várja?

Az ihlet nem jön magától, szívós munkával kell kiprovokálni. Nem is beszélnek penzumról, hanem állandó készenlétről. Ez a készenléti stratégia pedig eleven a magyar irodalmi hagyományban. Ma is tetten érhető. Nagyon szeretem olvasni a mai magyar írók penzumból írt írásait. Azt hiszem, hogy jól sejtem, miért vállalják. A szellemi éberség megőrzése miatt a penzum olyan, mint a szervezet számára a dzsogging. Sohasem volt szélárnyékos munkahelyem, meg kellett tanulnom gazdaságotan bálni az időmrel, s ha valami oknál fogva eltávolítottak onnan, vagy pedig én menekültem el, akkor egyszerre időmilliomosnak éreztem magam, s kétszer annyit dolgoztam, mint amikor a megélhetési gályapad mellett ültem.

Szarka Klára